

અપૂર્ણ (અધૂરી) માહિતી પરથી હિસાબો (Accounts from Incomplete Records)

1. પ્રસ્તાવના	8. સ્થિતિદર્શક પત્રક કે નિવેદન એટલે શું ?
2. એકનોંધી પદ્ધતિનો અર્થ	9. સ્થિતિદર્શક પત્રક અને પાકા સરવૈયાનો તફાવત
3. એકનોંધી પદ્ધતિનાં લક્ષણો	10. સ્થિતિદર્શક પત્રક / નિવેદનનો નમૂનો
4. એકનોંધી પદ્ધતિના ઉપયોગો	11. મૂડીની સરખામણીની પદ્ધતિથી નફો કે નુકસાન શોધવા માટેની રીત
5. એકનોંધી પદ્ધતિની મર્યાદાઓ	— સ્વાધ્યાય
6. એકનોંધી અને દ્વિનોંધી પદ્ધતિનો તફાવત	
7. એકનોંધી નામાપદ્ધતિમાં નફા-નુકસાનની ગણતરી	

1. પ્રસ્તાવના (Introduction)

સામાન્ય રીતે વેપારી એકમો / ધંધાના એકમો હિસાબો તૈયાર કરવા માટે તેમના દ્વારા આર્થિક વ્યવહારોની બે અસરો આપવામાં આવે છે. જેના દ્વારા એકમના બધા જ હિસાબો દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિ પ્રમાણે તૈયાર કરવામાં આવે છે. કેટલાક નાના વેપારીઓ જેવા કે લારીવાળા, ગલ્લાવાળા, ફેરિયાઓ કે પરચૂરણ ધંધો કરનારા તેમના હિસાબો સંપૂર્ણ દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિ પ્રમાણે રાખતા નથી, કારણ કે હિસાબો તૈયાર કરવા પાછળનો તેમનો ઉદ્દેશ બહુ જ મર્યાદિત હોય છે. જેવા કે નફો કે નુકસાન કેટલું થયું ? દિવસ કે મહિનાના અંતે રોકડસિલક કેટલી થઈ ? કોની પાસે કેટલી રકમ લેવાની બાકી નીકળે છે ? કોને કેટલી રકમ ચૂકવવાની બાકી છે ? વગેરે. તેઓ તેમના બધા જ આર્થિક વ્યવહારોની દ્વિનોંધી અસર (બે અસર) આપતા નથી. જરૂરિયાત મુજબ તેઓ કેટલાક વ્યવહારોની ફક્ત એક જ અસર ચોપડામાં આપે છે.

આમ, નાના વેપારીઓ પોતાની જરૂરિયાત મુજબ અધૂરી નોંધો સાથેના હિસાબો કે ચોપડા રાખે છે. આવા હિસાબો અધૂરા કે અવ્યવસ્થિત સ્વરૂપમાં હોય છે. તેને અપૂર્ણ (અધૂરી) માહિતી પરથી હિસાબોની પદ્ધતિ ગણીને (Accounts from incomplete records) તેવા હિસાબોને નિયમ પ્રમાણેનું સ્વરૂપ આપવામાં આવે છે, જેને એકનોંધી પદ્ધતિ તરીકે પણ ઓળખાય છે.

2. એકનોંધી પદ્ધતિનો અર્થ (Meaning of Single Entry System)

નાના વેપારીઓ દ્વારા દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિ મુજબ સંપૂર્ણ હિસાબો તૈયાર ના કરતાં માત્ર રોકડમેળ કે ખાતાવહી બનાવી તેમાં ફક્ત રોકડના વ્યવહારો અને વ્યક્તિગત ખાતાંને લગતા જ વ્યવહારો નોંધવામાં આવે છે. તેમાં ધંધાના બધા જ વ્યવહારોની બેવડી અસર આપવામાં આવતી નથી. ધંધાની જરૂરિયાત મુજબ અમુક વ્યવહારોની ફક્ત એક જ અસર (નોંધ) આપવામાં આવે છે, તેથી તેને એકનોંધી પદ્ધતિ પણ કહે છે. વાસ્તવમાં એકનોંધી હિસાબી પદ્ધતિ જેવી હિસાબો રાખવાની કોઈ સ્વતંત્ર પદ્ધતિ નથી.

3. એકનોંધી પદ્ધતિનાં લક્ષણો (Characteristics of Single Entry System)

(1) દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિનો સિદ્ધાંત : એકનોંધી પદ્ધતિમાં વેપારી દ્વારા જે વ્યવહારોની બે અસરો આપવામાં આવે છે ત્યાં દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિના સિદ્ધાંતોનો જ ઉપયોગ કરાય છે. દા.ત., માલ કે મિલકત આવે તો ઉધાર અને જાય તો જમા.

(2) પરચૂરણ ધંધો કરનાર : સામાન્ય રીતે પરચૂરણ ધંધો કરનાર કે નાના વેપારીઓ જ એકનોંધી પદ્ધતિ મુજબ હિસાબો રાખે છે.

(3) એકનોંધી અને દ્વિનોંધીનું મિશ્રણ : આ પદ્ધતિમાં બધા જ વ્યવહારોની એકનોંધ કરવામાં આવતી નથી. કેટલાક વ્યવહારોની એકનોંધ જ્યારે બાકીના વ્યવહારોની દ્વિનોંધ કરવામાં આવે છે.

(4) જરૂરિયાત મુજબ ચોપડા : વેપારી તેમની જરૂરિયાત મુજબ મર્યાદિત ચોપડા જેવા કે રોકડમેળ કે ખાતાવહી રાખે છે.

(5) સમાનતા જોવા મળતી નથી : આ પદ્ધતિએ હિસાબો તૈયાર કરનાર વેપારીઓની રીત કે પદ્ધતિમાં કોઈ સમાનતા જોવા મળતી નથી. કોઈ ફક્ત રોકડમેળ જ રાખે છે, તો કેટલાક પેટાનોંધો પણ તૈયાર કરે છે.

(6) અપૂર્ણ નોંધો : આ પદ્ધતિમાં વેપારી દ્વારા બધા જ વ્યવહારોની સંપૂર્ણ નોંધ રાખવામાં આવતી નથી. કેટલાક વ્યવહારોની નોંધ અપૂર્ણ (અધૂરી) હોય છે, એટલે કે આવા વ્યવહારોની ફક્ત એક જ અસર હિસાબોમાં આપવામાં આવે છે.

(7) આંતરિક વ્યવહારોની નોંધ : આ પદ્ધતિમાં ધંધાના આંતરિક વ્યવહારોની કોઈ અસર આપવામાં આવતી નથી. દા.ત., મિલકતો પરનો ઘસારો, મૂડી પર વ્યાજ વગેરે.

4. એકનોંધી પદ્ધતિના ઉપયોગો (Uses of Single Entry System)

(1) મર્યાદિત હેતુ : નાના વેપારીઓ જેવા કે લારી-ગલ્લાવાળા, ફેરિયાઓ કે પરચૂરણ ધંધો કરનારા જેમને હિસાબો તૈયાર કરવા માટેનો હેતુ ખૂબ મર્યાદિત હોય છે તેમના માટે આ પદ્ધતિ ખૂબ ઉપયોગી છે.

(2) ઓછી ખર્ચાળ અને ઓછો સમય : આ પદ્ધતિમાં બધા જ હિસાબો દ્વિનોંધી પદ્ધતિ પ્રમાણે બનાવવામાં આવતા ન હોવાથી ઓછા સમયમાં અને ઓછા ખર્ચે હિસાબો તૈયાર થાય છે.

(3) મર્યાદિત ચોપડા : નાના વેપારીઓ તેમના ધંધાની જરૂરિયાત મુજબ ચોપડા તૈયાર કરે છે. સામાન્ય રીતે તેઓ ફક્ત વ્યક્તિનાં ખાતાં બનાવે છે; પરંતુ માલ-મિલકત કે ઊપજ-ખર્ચનાં ખાતાં બનાવતા નથી એટલે મર્યાદિત ચોપડાઓની જરૂર પડે છે.

5. એકનોંધી પદ્ધતિની મર્યાદાઓ (Limitations of Single Entry System)

(1) કાચું સરવૈયું તૈયાર કરી શકાતું નથી : વેપારી દ્વારા ધંધાના બધા જ વ્યવહારોની બેવડી અસર આપવામાં આવતી ન હોવાથી કાચું સરવૈયું તૈયાર કરી શકાતું નથી, તેમજ આંકડાકીય રીતે હિસાબોના સાચાપણાની ખાતરી થતી નથી.

(2) નફો કે નુકસાન જાણી શકાતું નથી : આ પદ્ધતિમાં ઊપજ-ખર્ચનાં ખાતાં રખાતાં ન હોવાથી વર્ષના અંતે દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિની જેમ યોગ્ય રીતે નફો કે નુકસાન જાણી શકાતું નથી.

(3) વાર્ષિક હિસાબો બનાવી શકાતા નથી : આ પદ્ધતિમાં મિલકતનાં ખાતાં રખાતાં ન હોવાથી તેમજ કાચું સરવૈયું પણ બનાવી શકાતું ન હોવાથી વાર્ષિક હિસાબો બનાવી શકાતા નથી. ધંધાની આર્થિક પરિસ્થિતિનો સાચો અને વાજબી ખ્યાલ મેળવી શકાતો નથી.

(4) ધંધાના નિર્ણયો લેવામાં મુશ્કેલી : અપૂરતી માહિતીને કારણે ધંધાના કેટલાક નિર્ણયો જેવા કે ધંધાની ખરીદકિંમત નક્કી કરવી, લોન મેળવવા માટે, વીમો લેવા માટે વગેરે સંજોગોમાં નિર્ણયો લેવામાં મુશ્કેલી પડે છે.

(5) ભૂલો, છેતરપિંડી કે હિસાબી ગોટાળાની શક્યતા : દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિની જેમ આ પદ્ધતિમાં અંકુશ રાખી શકાતો નથી. તેથી હિસાબોમાં ભૂલો, છેતરપિંડી કે ગોટાળા થવાની શક્યતા રહે છે.

(6) ધંધાના સંચાલન અંગે ચોક્કસ માહિતીનો અભાવ : બધા જ વ્યવહારોની સંપૂર્ણ નોંધ રખાતી ન હોવાથી ધંધાના સંચાલન અંગે ચોક્કસ માહિતીનો અભાવ જોવા મળે છે, જેથી ધંધાના સંચાલનમાં મુશ્કેલી પડે છે.

(7) વિશ્વસનીયતા : આ પદ્ધતિ અપૂર્ણ હોવાથી તે વિશ્વસનીય નથી. તેથી બેન્ક, વીમાકંપનીઓ, સરકારી વિભાગો કે કરવેરા વિભાગ આ પદ્ધતિના હિસાબોને વિશ્વસનીય ગણતા નથી.

6. એકનોંધી પદ્ધતિ અને દ્વિનોંધી પદ્ધતિનો તફાવત (Difference Between Single Entry System and Double Entry System)

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	એકનોંધી પદ્ધતિ	દ્વિનોંધી પદ્ધતિ
(1)	વ્યવહારની નોંધ	દરેક વ્યવહારની બે નોંધ (અસરો) આપવામાં આવતી નથી.	દરેક વ્યવહારની બે નોંધ (અસરો) આપવામાં આવે છે.
(2)	ખાતાં	સામાન્ય રીતે ફક્ત વ્યક્તિનાં જ ખાતાં તૈયાર કરવામાં આવે છે.	દરેક પ્રકારનાં ખાતાં તૈયાર કરવામાં આવે છે.
(3)	કાચું સરવૈયું	કાચું સરવૈયું તૈયાર કરી શકાતું નથી.	કાચું સરવૈયું તૈયાર કરી શકાય છે.
(4)	નફો કે નુકસાન	નફા-નુકસાન ખાતું તૈયાર કરવામાં આવતું ન હોવાથી સાચો નફો કે નુકસાન જાણી શકાતું નથી.	નફા-નુકસાન ખાતું તૈયાર કરી સાચો નફો કે નુકસાન જાણી શકાય છે.
(5)	સાચો અને વાજબી ખ્યાલ	પાકું સરવૈયું ચોક્કસાઈપૂર્વક તૈયાર થતું ન હોવાથી ધંધાની આર્થિક પરિસ્થિતિનો સાચો અને વાજબી ખ્યાલ મેળવી શકાતો નથી.	પાકું સરવૈયું ચોક્કસાઈપૂર્વક તૈયાર કરી શકાતું હોવાથી ધંધાની આર્થિક પરિસ્થિતિનો સાચો અને વાજબી ખ્યાલ મેળવી શકાય છે.
(6)	કોણ તૈયાર કરે ?	નાના વેપારીઓ, લારી-ગલ્લાવાળા કે પરચૂરણ ધંધાવાળા આ પદ્ધતિથી હિસાબો રાખે છે.	મોટા વેપારીઓ, પેઢીઓ, કંપનીઓ વગેરે આ પદ્ધતિથી હિસાબો રાખે છે.
(7)	માહિતી	આ પદ્ધતિ અપૂર્ણ અને અધૂરી હોઈ જરૂરી માહિતી મેળવી શકાતી નથી.	આ પદ્ધતિ સંપૂર્ણ હોઈ જરૂરી માહિતી મેળવી શકાય છે.
(8)	અંકુશ	આ પદ્ધતિથી ધંધાની પ્રવૃત્તિઓ પર અંકુશ રાખી શકાતો નથી.	આ પદ્ધતિથી ધંધાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ પર અંકુશ રાખી શકાય છે.
(9)	નિર્ણયો	અપૂર્ણ અને અધૂરી માહિતીની નોંધના કારણે ધંધા માટે અગત્યના નિર્ણયો લેવામાં મુશ્કેલી પડે છે.	સંપૂર્ણ અને ચોક્કસ નોંધના કારણે ધંધા માટે અગત્યના નિર્ણયો લઈ શકાય છે.
(10)	વિશ્વસનીયતા	આ પદ્ધતિ અપૂર્ણ હોવાથી વિશ્વસનીય નથી. બેન્ક, વીમા કંપનીઓ, સરકારી વિભાગો કે કરવેરા વિભાગ આ હિસાબી પદ્ધતિને માન્ય રાખતા નથી.	આ પદ્ધતિ સંપૂર્ણ હોવાથી વિશ્વસનીય છે. બેન્ક, વીમા કંપનીઓ, સરકારી વિભાગો કે કરવેરા વિભાગ આ હિસાબી પદ્ધતિને માન્ય રાખે છે.

7. એકનોંધી નામાપદ્ધતિમાં નફા-નુકસાનની ગણતરી (Calculation of Profit or Loss Under Single Entry System of Accounting)

એકનોંધી પદ્ધતિએ હિસાબો રાખવામાં આવ્યા હોય ત્યારે નફો કે ખોટ શોધવા માટે મુખ્યત્વે હવે પછી દર્શાવ્યા મુજબની બે પદ્ધતિઓ ઉપયોગમાં લેવાય છે :

(1) સ્થિતિદર્શક નિવેદન કે મૂડીની સરખામણીની પદ્ધતિ

(2) એકનોંધીનું દ્વિનોંધીમાં રૂપાંતર કરવાની પદ્ધતિ

આપણે ઉપરની બંને પદ્ધતિમાંથી ફક્ત પહેલી પદ્ધતિ એટલે કે ‘સ્થિતિદર્શક પત્રકની પદ્ધતિ’ જ અભ્યાસક્રમમાં અપેક્ષિત છે, તેથી આ પદ્ધતિ દ્વારા નફો કે નુકસાન કેવી રીતે શોધી શકાય તેની વિગતવાર ચર્ચા હવે પછી કરેલ છે.

સ્થિતિદર્શક પત્રક કે નિવેદનની પદ્ધતિ (મૂડીની સરખામણીની પદ્ધતિ) (Capital comparison method) : આ પદ્ધતિ અનુસાર વેપાર કે ધંધાના એકમમાં વર્ષના અંતે નફો કે નુકસાન શોધવા શરૂઆતની મૂડી અને આખરની મૂડીની સરખામણી કરવામાં આવે છે. જો આખરની મૂડી વધુ હોય તો તફાવત નફો ગણાય છે અને જો આખરની મૂડી ઓછી હોય એટલે કે ઘટી ગઈ હોય તો તફાવતની રકમ ખોટ કે નુકસાન ગણાય છે.

આ માટે શરૂઆતની મૂડીની માહિતી ન હોય તો તે શોધવા શરૂઆતનું સ્થિતિદર્શક પત્રક કે નિવેદન તૈયાર કરવામાં આવે છે, જ્યારે આખરની મૂડીની રકમ શોધવા માટે આખરનું સ્થિતિદર્શક પત્રક કે નિવેદન તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેથી આ પદ્ધતિને સ્થિતિદર્શક પત્રકની પદ્ધતિ પણ કહે છે.

8. સ્થિતિદર્શક પત્રક કે નિવેદન (Statement of Affairs) એટલે શું ?

સ્થિતિદર્શક પત્રક પાકા સરવૈયા જેવું જ બનાવવામાં આવે છે, જેમાં ડાબી બાજુ જવાબદારીઓ કે દેવાંની વિગતો દર્શાવાય છે, જ્યારે જમણી બાજુ મિલકતો અને લેણાંની વિગતો દર્શાવાય છે.

મિલકતો બાજુનો સરવાળો કરી તેમાંથી જવાબદારીઓ એટલે કે મૂડી સિવાયનાં દેવાં બાદ કરવાથી જે તફાવતની રકમ મળે તેને મૂડી કહી શકાય.

મિલકત, લેણાં તથા જવાબદારીઓની (દેવાંની) શરૂઆતની બાકીઓ કે રકમો શરૂઆતના સ્થિતિદર્શક પત્રકમાં દર્શાવીને તફાવતની રકમ શોધતાં શરૂઆતની મૂડી મળે છે. તે જ રીતે, મિલકત, લેણાં તથા જવાબદારીઓની (દેવાંની) આખરી બાકીઓ કે રકમો આખરના સ્થિતિદર્શક પત્રકમાં દર્શાવીને તફાવતની રકમ શોધતાં આખરની મૂડી મળે છે.

9. સ્થિતિદર્શક પત્રક અને પાકા સરવૈયાનો તફાવત (Difference Between Statement of Affairs and Balance-Sheet)

સ્થિતિદર્શક પત્રક અને પાકું સરવૈયું ધંધાની કોઈ એક ચોક્કસ તારીખની આર્થિક પરિસ્થિતિ રજૂ કરતાં પત્રકો છે; પરંતુ બંને વચ્ચે નીચે મુજબનો તફાવત જોવા મળે છે :

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	સ્થિતિદર્શક પત્રક	પાકું સરવૈયું
(1)	રકમો	આ પત્રક એકનોંધી પદ્ધતિએ રાખેલ અધૂરી નોંધો પરથી મળેલ બાકીઓ કે અંદાજેલ રકમો પરથી તૈયાર કરવામાં આવે છે.	આ પત્રક દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિએ રાખેલ સંપૂર્ણ નોંધો પરથી તેમજ વ્યવસ્થિત હિસાબોની રકમો પરથી તૈયાર કરવામાં આવે છે.
(2)	કાચું સરવૈયું	એકનોંધીમાં કાચું સરવૈયું તૈયાર થઈ શકતું નથી. તેથી આ પત્રકમાં લખેલ રકમોની આંકડાકીય ચોક્કસાઈ શક્ય બનતી નથી.	આ પત્રક બનાવતાં પહેલાં કાચું સરવૈયું તૈયાર કરી આંકડાકીય માહિતીની સાચાપણાની ખાતરી કરી શકાય છે.
(3)	ધંધાનું આર્થિક ચિત્ર	આ પત્રક પરથી ધંધાની આર્થિક પરિસ્થિતિનું ચોક્કસાઈપૂર્વકનું સ્પષ્ટ ચિત્ર મળી શકતું નથી.	આ પત્રક ધંધાની સાચી અને વાજબી આર્થિક પરિસ્થિતિનું ચિત્ર રજૂ કરે છે.

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	એકનોંધી પદ્ધતિ	દ્વિનોંધી પદ્ધતિ
(4)	વિશ્વસનીયતા	આ પત્રકમાં દર્શાવેલ વિગતો તથા આંકડા વિશ્વાસપાત્ર હોતાં નથી.	આ પત્રકમાં દર્શાવેલ માહિતી તથા આંકડા ચોક્કસ અને વિશ્વાસપાત્ર હોય છે.
(5)	માહિતી કે વિગતો	આ પત્રકમાં ધંધાની આર્થિક પરિસ્થિતિની માહિતી કે વિગતો સંપૂર્ણ ન પણ હોય.	આ પત્રકમાં દર્શાવેલ બધી જ માહિતી કે વિગતો સંપૂર્ણ હોય છે.

10. સ્થિતિદર્શક પત્રક/નિવેદનનો નમૂનો (Specimen of Statement of Affairs)

સ્થિતિદર્શક પત્રકનો નમૂનો નીચે મુજબ છે :

શ્રીનું તા. ના રોજનું સ્થિતિદર્શક પત્રક/નિવેદન

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડી સિવાયનાં દેવાં :		જમીન-મકાન	✓
બેન્ક લોન	✓	યંત્રો	✓
ગીરો લોન	✓	ફર્નિચર	✓
લેણદારો	✓	દેવાદારો	✓
દેવીહુંડી	✓	લેણીહુંડીઓ	✓
બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	✓	રોકડસિલક	✓
ચૂકવવાના બાકી ખર્ચા	✓	બેન્કસિલક	✓
અગાઉથી મળેલ આવક	✓	અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચા	✓
મૂડી : મિલકતોની કુલ રકમમાંથી મૂડી		મળવાની બાકી આવક	✓
સિવાયના દેવાંની રકમ બાદ કરતાં			
આવતી તફાવતની રકમ	✓		
કુલ ₹	✓✓✓	કુલ ₹	✓✓✓

11. મૂડીની સરખામણીની પદ્ધતિ (સ્થિતિદર્શક પત્રકની પદ્ધતિ)એ નફો કે નુકસાન શોધવા માટેની રીત (Ascertainment of Profit or Loss by Capital Comparison Method (Statement of Affairs Method))

મૂડીની સરખામણીની પદ્ધતિમાં નીચે પ્રમાણેના ગણતરીના તબક્કાઓ (પગલાંઓ) દ્વારા ધંધાનો ચોખ્ખો નફો કે નુકસાન શોધાય તેમજ પાકું સરવૈયું બનાવાય :

- (1) સૌપ્રથમ શરૂઆતની મૂડી શોધવા શરૂઆતનું સ્થિતિદર્શક પત્રક કે નિવેદન તૈયાર કરો.
- (2) આખરની મૂડી શોધવા આખરનું સ્થિતિદર્શક પત્રક કે નિવેદન તૈયાર કરો.
- (3) હવાલાઓની અસર સાથે ચોખ્ખો નફો કે નુકસાન શોધવા માટે નીચે આપેલ નમૂના મુજબનું નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.
- (4) જરૂરી હવાલાઓ કે સુધારાની અસર સાથેનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

નફો કે નુકસાન શોધવા માટે નીચે આપેલ નમૂના મુજબના પત્રકનો ઉપયોગ કરી શકાય :

શ્રીનું તા. ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું
નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક

વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
આખરની મૂડી	✓	
ઉમેરો : (1) રોકડ ઉપાડ	✓	
(2) માલનો ઉપાડ	✓	
(3) ધંધામાંથી ચૂકવેલ અંગત ખર્ચા	✓	
દા.ત., જીવન વીમા-પ્રીમિયમ, આવકવેરો વગેરે.		
	✓	✓
બાદ : (1) શરૂઆતની મૂડી	✓	
(2) વર્ષ દરમિયાન લાવેલ મૂડી	✓	✓
હવાલા પહેલાંનો નફો		✓
બાદ : હવાલા :		
(1) મિલકતો પરનો ઘસારો	✓	
(2) મૂડી પર વ્યાજ	✓	
(3) લોન પરનું વ્યાજ	✓	
(4) ઘાલખાધ, ઘાલખાધ અનામત કે વટાવ અનામત	✓	✓
ઉમેરો : ઉપાડ પરનું વ્યાજ		✓
ચોખ્ખો નફો / નુકસાન		✓✓✓

હવાલાની અસર આપતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા :

(1) મિલકત પરનો ઘસારો : મિલકતોની શરૂની બાકી પર ઘસારો આખા વર્ષનો ગણાય. વર્ષ દરમિયાન ખરીદેલ કે વેચેલ મિલકતોનો ઘસારો જે-તે તારીખથી સમયના પ્રમાણમાં ગણાય.

(2) મૂડી પરનું વ્યાજ : શરૂની મૂડી પર આખા વર્ષનું વ્યાજ ગણાય, જ્યારે વધારાની લાવેલ મૂડી પર જે-તે તારીખથી સમયના પ્રમાણમાં વ્યાજ ગણાય.

(3) લોન પરનું વ્યાજ : ધંધામાં લોનનો કેટલા સમય માટે ઉપયોગ થયો છે તેના આધારે લોન પરનું વ્યાજ ગણાશે. ભાગીદારી પેઢીમાં ભાગીદારની લોન પર વ્યાજ સૂચના અનુસાર અથવા 6 % લેખે વ્યાજ ફરજિયાત ગણવાનું હોય છે.

(4) ઉપાડ પરનું વ્યાજ : સૂચના મુજબ સમયના પ્રમાણમાં વ્યાજની રકમ ગણાશે.

(5) ઘાલખાધ, ઘાલખાધ અનામત (શકમંદ લેણાં જોગવાઈ) કે વટાવ અનામત : દેવાદારોની આખરની બાકી ઉપર જ નીચેના ક્રમ મુજબ ગણતરી કરવી.

દેવાદારો (આખરની બાકી)	✓
બાદ : ઘાલખાધ	✓
	✓
બાદ : ઘાલખાધ અનામત	✓
	✓
બાદ : વટાવ અનામત	✓
ચોખ્ખી બાકી (રકમ)	✓

હવે સ્થિતિદર્શક પત્રકની પદ્ધતિ (મૂડીની સરખામણીની પદ્ધતિ)નાં કેટલાંક ઉદાહરણો જોઈએ.

ઉદાહરણ 1 : શ્રી સંજય વકીલ તેમના હિસાબો એકનોંધી પદ્ધતિથી રાખે છે. તેમની મિલકતો અને જવાબદારીઓ અંગેની માહિતી નીચે પ્રમાણે મળે છે :

વિગત	તા. 1-4-15 રકમ (₹)	તા. 31-3-16 રકમ (₹)
યંત્રો	42,000	51,000
જમીન-મકાન	48,000	48,000
ફર્નિચર	6000	6000
સ્ટોક	21,000	24,000
રોકાણો	3000	—
દેવાદારો	18,000	21,600
લેણદારો	12,000	21,000
લેણીહૂંડી	3000	5000
દેવીહૂંડી	9000	12,000
રોકડ અને બેન્કસિલક	12,000	14,000

વર્ષ દરિમયાન તેમનો રોકડ ઉપાડ ₹ 7000 અને માલનો ઉપાડ ₹ 1800 હતો. ધંધામાં વધારાની મૂડી તરીકે તેઓ ₹ 4000 લાવ્યા હતા. તા. 31-3-16ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનો નફો કે નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

ઉપર મુજબની માહિતી જે ઓપરેટી કે અન્ય રીતે મેળવેલ હોય છે.

જવાબ : આ દાખલામાં શરૂઆતની મૂડી આપેલ ન હોવાથી શરૂઆતનું (તા. 1-4-2015નું) સ્થિતિદર્શક નિવેદન તૈયાર કરી તે શોધીશું તેમજ આખરની મૂડી પણ આપેલ ન હોવાથી આખરનું (તા. 31-3-2016નું) સ્થિતિદર્શક નિવેદન તૈયાર કરી તે શોધીશું. ત્યાર બાદ નફો કે નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરીશું. આ દાખલો પ્રમાણમાં સરળ છે, કારણ કે તેમાં કોઈ હવાલાઓ નથી.

જવાબ : [A] તા. 1-4-2015ના રોજનું સ્થિતિદર્શક નિવેદન

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
લેણદારો	12,000	યંત્રો	42,000
દેવીહૂંડી	9000	જમીન-મકાન	48,000
		ફર્નિચર	6000
શરૂઆતની મૂડી	1,32,000	સ્ટોક	21,000
(તફાવતની રકમ)		રોકાણો	3000
(1,53,000 – 21,000)		દેવાદારો	18,000
		લેણીહૂંડી	3000
		રોકડ અને બેન્કસિલક	12,000
	1,53,000		1,53,000

[B] તા. 31-3-2016ના રોજનું સ્થિતિદર્શક નિવેદન

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
લેણદારો	21,000	યંત્રો	51,000
દેવીહૂંડી	12,000	જમીન-મકાન	48,000
		ફર્નિચર	6000
આખરની મૂડી	1,36,600	સ્ટોક	24,000
(તફાવતની રકમ)		રોકાણો	—
(1,69,600 – 33,000)		દેવાદારો	21,600
		લેણીહૂંડી	5000
		રોકડ અને બેન્કસિલક	14,000
	1,69,600		1,69,600

[C] શ્રી સંજય વકીલનું તા. 31-3-2016ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક

વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
આખરની મૂડી (પત્રક B મુજબ)		1,36,600
ઉમેરો : રોકડ ઉપાડ	7000	
માલનો ઉપાડ	1800	8800
		1,45,400
બાદ : શરૂઆતની મૂડી (પત્રક A મુજબ)	1,32,000	
વધારાની લાવેલ મૂડી	4000	1,36,000
હવાલા પહેલાંનો નફો		9400
બાદ : હવાલા :		—
ચોખ્ખો નફો		9400

ઉદાહરણ 2 : શ્રી મહેશ સોનારા પોતાના હિસાબો એકનોંધી પદ્ધતિ પ્રમાણે રાખે છે. તેમની ધંધાની નીચેની વિગતો ઉપરથી તા. 31-3-2016ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તથા તે જ તારીખના રોજનું પાકું સરવૈયું બનાવો.

તા. 1-4-2015ના રોજનું સ્થિતિદર્શક પત્રક

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
શરૂઆતની મૂડી	52,500	મકાન	31,500
લેણદારો	10,500	ફર્નિચર	6300
દેવીહૂંડી	5250	એકિટેવા સ્કૂટર	23,625
બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	10,500	દેવાદારો	7875
		સ્ટોક	5250
		રોકડ	4200
	78,750		78,750

તા. 31-3-2016ના રોજ ધંધાની કેટલીક મિલકતો અને દેવાંની બાકીઓ નીચે મુજબ હતી :

દેવાદારો	₹ 11,550	રોકડ	₹ 5775
લેણદારો	₹ 5250	બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	₹ 20,700
માલનો સ્ટોક	₹ 12,075	ચૂકવવાનો બાકી ખર્ચ	₹ 1050

વધારાની માહિતી :

- (1) તા. 1-10-2015ના રોજ શ્રી મહેશભાઈ ₹ 3150ની કિંમતનું અંગત ફર્નિચર ધંધામાં લાવ્યા હતાં.
 - (2) તા. 1-7-2015ના રોજ ₹ 5250ની સાઈકલ ખરીદવામાં આવી હતી.
 - (3) શ્રી મહેશભાઈએ અંગત વપરાશ માટે ધંધામાંથી ₹ 2625નો માલ લીધો હતો અને જીવનવીમા પ્રીમિયમ પેટે ₹ 525 ધંધામાંથી ચૂકવ્યા હતાં.
 - (4) તા. 31-3-2016ના રોજ ₹ 5250ની દાર્શનિક કિંમતની 12 ટકાની સરકારી જામીનગીરી ₹ 5000માં તેમણે ખરીદી હતી.
 - (5) મૂડી પર 10 % વ્યાજ ગણવાનું છે, જ્યારે મકાન ઉપર 6 % લેખે અને સ્કૂટર ઉપર 12 % લેખે ઘસારો ગણવાનો છે.
 - (6) દેવાદારો ઉપર 10 % લેખે ઘાલખાધ અનામત રાખવાની છે.
- જવાબ :** આ ઉદાહરણમાં શરૂઆતની મૂડી આપેલ છે. આખરની મૂડી શોધવા આખરનું સ્થિતિદર્શક પત્રક બનાવીશું. ત્યાર બાદ નફા-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરીશું. હવાલાની અસર સાથેનું પાકું સરવૈયું પણ તૈયાર કરીશું.

[A] તા. 31-3-2016ના રોજનું સ્થિતિદર્શક નિવેદન

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
લેણદારો	5250	મકાન	31,500
બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	20,700	ફર્નિચર	6300
ચૂકવવાનો બાકી ખર્ચ	1050	+ અંગત ફર્નિચર ધંધામાં લાવ્યા	3150
આખરની મૂડી (તફાવતની રકમ)	77,225	એક્ટિવા સ્કૂટર	23,625
		દેવાદારો	11,550
		માલનો સ્ટોક	12,075
		રોકડ	5775
		સાઈકલ	5250
		12 ટકાની સરકારી જામીનગીરી	5000
	1,04,225		1,04,225

[B] તા. 31-3-2016ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક

વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
આખરની મૂડી (પત્રક A મુજબ)		77,225
ઉમેરો : વર્ષ દરમિયાન ઉપાડ :		
(1) માલનો ઉપાડ	2625	
(2) ધંધામાંથી ચૂકવેલ જીવન વીમા-પ્રીમિયમ	525	3150
બાદ : વર્ષ દરમિયાન લાવેલ વધારાની મૂડી (અંગત ફર્નિચર)		80,375
		3150
		77,225
બાદ : શરૂઆતની મૂડી		52,500
કાચો નફો (હવાલા પહેલાંનો)		24,725
બાદ : હવાલા :		
(1) મૂડી પર વ્યાજ		
શરૂઆતની મૂડી પર :		
$52500 \times 10 \% \times \frac{12}{12} = 5250$		
વધારાની મૂડી પર :		
$3150 \times 10 \% \times \frac{6}{12} = 157.50$	5407.50	
(2) મકાન પર ઘસારો (31,500 પર 6 % લેખે)	1890	
(3) સ્કૂટર પર ઘસારો (23,625 પર 12 % લેખે)	2835	
(4) દેવાદારો પર ઘાલખાધ અનામત	1155	11,287.50
(11,550 પર 10 % લેખે)		
ચોખ્ખો નફો		13,437.50

[C] શ્રી મહેશ સોનારાનું તા. 31-3-2016ના રોજનું પાકું સરવૈયું

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
શરૂઆતની મૂડી	52,500	મકાન	31,500
+ વધારાની મૂડી (અંગત ફર્નિચર)	3150	— ઘસારો	1890
	55,650	એકિટેવા સ્કૂટર	23625
+ મૂડી પર વ્યાજ	5407.50	— ઘસારો	2835
+ ચોખ્ખો નફો	13437.50	ફર્નિચર	9450
	74,495	દેવાદારો	11,550
— ઉપાડ	3150	— ઘાલખાધ અનામત	1155
	71,345	12 ટકાની સરકારી જામીનગીરીઓ	5000
લેણદારો	5250	સાઈકલ	5250
બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	20,700	માલનો સ્ટોક	12,075
ચૂકવવાનો બાકી ખર્ચ	1050	રોકડ	5775
	98,345		98,345

ઉદાહરણ 3 : શ્રી હરીશ ચૌધરી પોતાના ચોપડા એકનોંધી પદ્ધતિથી રાખે છે. નીચેની માહિતી ઉપરથી તમારે 2015-16ના વર્ષનો તેમનો નફો શોધવાનો છે તથા તેમનું તા. 31-3-2016ના રોજનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવાનું છે.

વિગત	તા. 1-4-15 રકમ (₹)	તા. 31-3-16 રકમ (₹)
યંત્રો	90,000	1,26,000
દેવાદારો	1,08,000	1,06,800
લેણદારો	72,000	1,31,400
રોકડસિલક	45,000	60,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	4200	5200
નહિ મળેલ કમિશન	600	800

તા. 1-4-2015ના રોજ સ્ટોકની કિંમત ₹ 90,000 આંકવામાં આવી હતી. 2015-16ના વર્ષ દરમિયાન ખરીદી ₹ 3,60,000 હતી, જ્યારે વેચાણ ₹ 4,05,000નું થયું હતું. મૂળકિંમત પર 25 % નફો મળે તે રીતે માલ વેચવામાં આવે છે.

તા. 1-1-2016ના રોજ હરીશ ₹ 19,200નું અંગત માલિકીનું ફર્નિચર ધંધામાં લાવ્યા હતા.

વર્ષ દરમિયાન તા. 1-10-2015ના રોજ ₹ 36,000નું એક યંત્ર તેઓએ રોકડથી ખરીદેલ છે. એક ગ્રાહક પાસેથી ₹ 10,800ની મળેલ લેણીહૂંડી ₹ 10,500માં રોકડથી વટાવેલ હતી; જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલી છે, પણ ગ્રાહક ખાતે તેની ખતવણી થઈ નથી.

હરિશે ₹ 18,000નો માલ અંગત વપરાશ માટે લીધો હતો અને ₹ 9000નો માલ ધર્માદામાં આપેલ હતો. હરિશે ધંધામાંથી ₹ 36,000 રોકડા ઉપાડ્યા હતા. તેમના પુત્રીની સ્કૂલની ફી ₹ 1800 તથા તેમની પત્નીના જીવનવીમા પ્રીમિયમ પેટે ₹ 900 ધંધામાંથી ચૂકવ્યા હતાં.

યંત્રો પર વાર્ષિક 10 % લેખે અને ફર્નિચર પર વાર્ષિક 6 % લેખે ઘસારો ગણો. દેવાદારો પર 5 % લેખે ધાલખાધ અનામત રાખો અને મૂડી પર 8 % લેખે વ્યાજ ગણો.

જવાબ : આ દાખલામાં શરૂઆતના સ્ટોકની કિંમત આપેલ છે; પરંતુ આખરના સ્ટોકની કિંમત આપેલ નથી. તેથી સૌપ્રથમ વેપાર ખાતાની જેમ સ્ટોક ખાતું બનાવીને આખર સ્ટોકની રકમ શોધીશું. ત્યાર બાદ શરૂઆતનું સ્થિતિદર્શક નિવેદન અને આખરનું સ્થિતિદર્શક નિવેદન તૈયાર કરી અંતે હવાલા સાથેનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરીશું.

2015-16ના વર્ષનું સ્ટોક ખાતું

ઉધાર

જમા

વિગતો	રકમ (₹)	વિગતો	રકમ (₹)
શરૂનો સ્ટોક	90,000	વેચાણ	4,05,000
ખરીદી	3,60,000	ઉપાડથી ગયેલ માલ	18,000
કાચો નફો (નોંધ પ્રમાણે)	81,000	ધર્માદામાં આપેલ માલ	9000
		આખર સ્ટોક (તફાવતથી)	99,000
	5,31,000		5,31,000

નોંધ : મૂળકિંમત પર 25 % લેખે કાચો નફો મળે છે. જો મૂળકિંમત ₹ 100 હોય તો તેના પરનો નફો ₹ 25 થાય. જેથી વેચાણકિંમત ₹ 125 થાય. નીચે મુજબ પદ મુકતાં,

વેચાણકિંમત	નફો
125	25
4,05,000	(?) = 81,000 નફો

[A] શરૂઆતનું (તા. 1-4-2015) સ્થિતિદર્શક નિવેદન

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
લેણદારો	72,000	યંત્રો	90,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	4200	દેવાદારો	1,08,000
શરૂઆતની મૂડી (તફાવતની રકમ)	2,57,400	રોકડસિલક	45,000
		નહિ મળેલ કમિશન	600
		સ્ટોક	90,000
	3,33,600		3,33,600

[B] આખરનું (તા. 31-3-2016) સ્થિતિદર્શક નિવેદન

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
લેણદારો	1,31,400	યંત્રો	1,26,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	5200	દેવાદારો (નોંધ મુજબ)	96,000
આખરની મૂડી (તફાવતની રકમ)	2,64,400	(1,06,800 – 10,800)	
		રોકડસિલક	60,000
		નહિ મળેલ કમિશન	800
		ફર્નિચર	19,200
		આખર સ્ટોક	99,000
	4,01,000		4,01,000

નોંધ : તા. 31-3-2016ના રોજ દેવાદારો ₹ 1,06,800ના હતા; પરંતુ ગ્રાહક પાસેથી મળેલ લેણીહૂંડી ₹ 10,800ની નોંધ ગ્રાહક ખાતે કરેલ નથી. તેથી આ નોંધની અસર આપતાં દેવાદારોની ચોખ્ખી રકમ ₹ 96,000 થશે. લેણીહૂંડી વટાવી દીધી છે, તેથી ઉપરના [B] સ્થિતિદર્શક નિવેદનમાં તે બતાવવાની રહેતી નથી.

[C] તા. 31-3-2016ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક

વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
આખરની મૂડી (સ્થિતિદર્શક નિવેદન મુજબ)		2,64,400
ઉમેરો : વર્ષ દરમિયાન ઉપાડ :		
(1) માલનો ઉપાડ	18,000	
(2) રોકડ ઉપાડ	36,000	
(3) પુત્રીની સ્કૂલની ફી	1800	
(4) પત્નીના જીવન વીમા-પ્રીમિયમના	900	56,700
		3,21,100
બાદ : (1) શરૂઆતની મૂડી	2,57,400	
(2) વધારાની મૂડી (અંગત ફર્નિચર)	19,200	2,76,600
હવાલા પહેલાંનો નફો :		44,500
બાદ : હવાલા :		
(1) યંત્ર પરનો ઘસારો (નોંધ 1)	10,800	
(2) ફર્નિચર પરનો ઘસારો (નોંધ 2)	288	
(3) મૂડી પર વ્યાજ (નોંધ 3)	20,976	
(4) દેવાદારો પર ઘાલખાધ અનામત (96,000 × 5 %)	4800	36,864
ચોખ્ખો નફો		7636

નોંધ 1 : યંત્ર પરનો ઘસારો :

યંત્રની શરૂઆતની બાકી પર 12 મહિનાનો ઘસારો

$$90,000 \times 10 \% \times \frac{12}{12} = ₹ 9000$$

તા. 1-10-2015ના રોજ ખરીદેલ યંત્ર પરનો ઘસારો

$$36,000 \times 10 \% \times \frac{6}{12} = ₹ 1800$$

કુલ ઘસારો (9000 + 1800) = ₹ 10,800

નોંધ 2 : ફર્નિચર પરનો ઘસારો :

તા. 1-1-2016ના રોજ અંગત ફર્નિચર ધંધામાં લાવ્યા તેના પર 3 મહિનાનો ઘસારો

$$19,200 \times 6 \% \times \frac{3}{12} = ₹ 288$$

નોંધ 3 : મૂડી પર વ્યાજ :

શરૂઆતની મૂડી પર 12 મહિનાનું વ્યાજ

$$2,57,400 \times 8 \% \times \frac{12}{12} = ₹ 20,592$$

વર્ષ દરમિયાન વધારાની લાવેલ મૂડી પર 3 મહિનાનું વ્યાજ

$$19,200 \times 8 \% \times \frac{3}{12} = ₹ 384$$

કુલ મૂડી પર વ્યાજ (20,592 + 384) = ₹ 20,976

[D] શ્રી હરીશ ચૌધરીનું તા. 31-3-2016ના રોજનું પાકુ સરવૈયું

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
શરૂઆતની મૂડી	2,57,400	યંત્રો	1,26,000
+ વધારાની મૂડી	19,200	— ઘસારો	10,800
+ મૂડી પર વ્યાજ	20,976	ફર્નિચર	19,200
	2,97,576	— ઘસારો	288
+ ચોખ્ખો નફો	7636	દેવાદારો	96,000
	3,05,212	— ધાલખાધ અનામત	4800
— ઉપાડ	56,700	આખર સ્ટોક	99,000
લેણદારો		રોકડસિલક	60,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર		નહિ મળેલ કમિશન	800
	3,85,112		3,85,112

1. દરેક પ્રશ્ન માટે યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરો :

- (1) એકનોંધી હિસાબી પદ્ધતિ કોણ ઉપયોગ કરે છે ?
 (અ) મોટા વેપારીઓ (બ) પરચૂરણા ધંધો કરનારા
 (ક) જાહેર કંપનીઓ (ડ) સરકારી કંપનીઓ
- (2) એકનોંધી પદ્ધતિમાં શરૂઆતની મૂડી શોધવા કયું પત્રક બનાવવામાં આવે છે ?
 (અ) વેપાર ખાતું (બ) સ્થિતિદર્શક પત્રક
 (ક) નફા-નુકસાનનું પત્રક (ડ) સ્ટોકનું પત્રક
- (3) એકનોંધી પદ્ધતિમાં –
 (અ) બધા જ વ્યવહારોની એક જ નોંધ થાય છે.
 (બ) બધા જ વ્યવહારોની બે નોંધ (અસર) થાય છે.
 (ક) વ્યવહારોની નોંધ કરવામાં આવતી નથી.
 (ડ) અમુક વ્યવહારોની એક જ નોંધ જ્યારે બાકીના વ્યવહારોની બે નોંધ થાય છે.
- (4) મૂડીની સરખામણીની રીતમાં મૂડી શોધવા માટે શું બનાવવામાં આવે છે ?
 (અ) નફા-નુકસાનનું પત્રક (બ) સ્થિતિદર્શક પત્રક
 (ક) ધંધાના માલનું પત્રક (ડ) પાકું સરવૈયું
- (5) એકનોંધી પદ્ધતિને પણ કહેવાય છે.
 (અ) સંપૂર્ણ માહિતી પરથી હિસાબોની પદ્ધતિ (બ) અપૂર્ણ માહિતી પરથી હિસાબોની પદ્ધતિ
 (ક) દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિ (ડ) સ્વતંત્ર નામાપદ્ધતિ

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક કે બે વાક્યમાં જવાબ લખો :

- (1) એકનોંધી હિસાબી પદ્ધતિ એટલે શું ?
- (2) એકનોંધી પદ્ધતિ દ્વિનોંધી પદ્ધતિથી કઈ રીતે જુદી પડે છે ?
- (3) સ્થિતિદર્શક પત્રક કે નિવેદન એટલે શું ?
- (4) મૂડીની સરખામણીની રીતમાં કઈ મૂડીની સરખામણી કરવામાં આવે છે ?
- (5) નફો કે નુકસાન દર્શાવતા પત્રકમાં આખરની મૂડીમાં કઈ વિગતો ઉમેરવામાં આવે છે અથવા કઈ વિગતો બાદ કરવામાં આવે છે ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ સવિસ્તાર આપો :

- (1) એકનોંધી પદ્ધતિ એટલે શું ? એકનોંધી પદ્ધતિનાં લક્ષણો જણાવો.
- (2) એકનોંધી પદ્ધતિના ઉપયોગો (ફાયદા) જણાવો.
- (3) એકનોંધી પદ્ધતિની મર્યાદાઓ વિગતવાર જણાવો.
- (4) એકનોંધી પદ્ધતિ અને દ્વિનોંધી પદ્ધતિનો તફાવત સમજાવો.
- (5) સ્થિતિદર્શક પત્રક એટલે શું ? તે નમૂના દ્વારા સમજાવો.
- (6) સ્થિતિદર્શક પત્રક અને પાકા સરવૈયાનો તફાવત સમજાવો.
- (7) મૂડીની સરખામણીની પદ્ધતિમાં નફો કે નુકસાન કેવી રીતે શોધી શકાય તેની વિગતવાર ચર્ચા કરો.

4. શ્રીમતી માલતીબહેન તેમના હિસાબો એકનોંધી પદ્ધતિએ રાખે છે. તા. 1-4-2015 અને તા. 31-3-2016ના રોજ તેમની મિલકતો અને જવાબદારીઓ નીચે મુજબ હતી :

વિગત	તા. 1-4-15 રકમ (₹)	તા. 31-3-16 રકમ (₹)
મકાન	84,000	84,000
યંત્રો	50,400	58,800
ફર્નિચર	10,800	10,800
રોકાણો	4000	4,000
સ્ટોક	25,200	30,400
દેવાદારો	24,000	36,000
લેણદારો	16,200	33,000
રોકડ અને બેન્કસિલક	14,400	22,500
દેવીહૂંડી	18,000	20,700
લેણીહૂંડી	8400	10,700

વર્ષ દરમિયાન તેમનો રોકડ ઉપાડ ₹ 13,200 અને માલનો ઉપાડ ₹ 4200 હતો. જ્યારે તેઓ ધંધામાં વધારાની મૂડી ₹ 12,000 લાવ્યાં હતાં.

તા. 31-3-2016નાં રોજ પૂરા થતાં વર્ષ માટે તેમનું નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

5. શ્રીમતી શુભાબહેન નાણાવટી તેમના હિસાબો એકનોંધી પદ્ધતિ મુજબ રાખે છે. તેઓની નીચેની માહિતી ઉપરથી મૂડીની સરખામણીની પદ્ધતિએ નફો-નુકસાન શોધો.

વિગત	તા. 1-4-15 રકમ (₹)	તા. 31-3-16 રકમ (₹)
જમીન-મકાન	13,000	25,000
યંત્રો	9,000	11,000
ફર્નિચર	1500	2500
રોકાણો	2500	3000
દેવાદારો	6250	8250
દેવીહૂંડી	600	750
લેણદારો	7500	9000
લેણીહૂંડી	1600	1200
સ્ટોક	4000	5000
રોકડ અને બેન્કસિલક	4000	3000
બેન્કમાંથી લીધેલ લોન	5000	5000
પ્રોવિડન્ટ ફંડ	2000	2500

તેઓ વર્ષ દરમિયાન ₹ 11,000નું અંગત માલિકીનું સ્કૂટર ધંધામાં લાવ્યા હતા અને ₹ 1750નો ઉપાડ રોકડેથી કર્યો હતો. તેમનું અંગત જીવન વીમા-પ્રીમિયમ ₹ 3500 અને આવકવેરો ₹ 4100 ધંધામાંથી ચૂકવવામાં આવ્યા હતાં, જ્યારે અંગત વપરાશ માટે ₹ 1400નો માલ ધંધામાંથી લઈ ગયા હતા.

6. નીચેની માહિતી ઉપરથી સુરેશભાઈ પટેલનું તા. 31મી માર્ચ 2016ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો :

વિગત	તા. 31-3-15 રકમ (₹)	તા. 31-3-16 રકમ (₹)
યંત્રો	18,000	18,000
ફર્નિચર	3600	3600
રોકડસિલક	6000	4800
બેન્કસિલક	8000	10,500
દેવાદારો	64,000	56,000
સ્ટોક	38,500	36,000
ઘાલખાધ અનામત	4500	—
લેણદારો	52,000	48,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	3600	4800

સુરેશભાઈએ દર મહિને ₹ 300 લેખે ઉપાડ કર્યો હતો. તેમણે વર્ષ દરમિયાન ₹ 6000 નવી મૂડી તરીકે રોક્યા. યંત્રો અને ફર્નિચર પર 10 % લેખે ઘસારો કાપો. પરચૂરણ દેવાદારો ઉપર 5 % લેખે ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો.

7. રમેશ પ્રિયદર્શની પોતાના હિસાબો એકનોંધી પદ્ધતિથી રાખે છે. તા. 1-4-2016ના રોજ તેમના ધંધાની પરિસ્થિતિ દર્શાવતું સ્થિતિદર્શક પત્રક નીચે મુજબ છે :

દેવાં	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
લેણદારો	22,000	મકાન	22,000
દેવીહૂડી	8800	ફર્નિચર	6600
શરૂઆતની મૂડી	61,600	દેવાદારો	44,000
		લેણીહૂડી	4400
		સ્ટોક	11,000
		રોકડ અને બેન્કસિલક	4400
	92,400		92,400

તા. 31-3-2017ના રોજની બાકીઓ નીચે મુજબ હતી :

મકાન	26,400	ફર્નિચર	11,000
દેવાદારો	55,000	લેણદારો	17,600
દેવીહૂડી	4400	સ્ટોક	8800
રોકડ અને બેન્કસિલક	8800	લેણીહૂડી	2200

વધારાની માહિતી :

વર્ષ દરમિયાન તેઓ તેમનું અંગત ફર્નિચર ₹ 4400નું ધંધામાં લાવ્યા હતા અને તેમણે માસિક ₹ 1100 લેખે ઉપાડ કર્યો હતો. તેમની જિંદગીના વીમાનું પ્રીમિયમ ₹ 2200 તથા આવકવેરો ₹ 4400 ધંધામાંથી ચૂકવાયાં હતાં. 5 % લેખે ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો. મકાન અને ફર્નિચર ઉપર અનુક્રમે ₹ 2400 અને ₹ 1000નો ઘસારો કાપો.

ઉપરની માહિતી પરથી તા. 31-3-2017ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

8. શ્રી વિવેક પોતાના હિસાબો એકનોંધી પદ્ધતિથી રાખે છે. તેમની મિલકતો અને દેવાંની વિગતો નીચે મુજબ છે :

વિગત	તા. 1-4-15 રકમ (₹)	તા. 31-3-16 રકમ (₹)
જમીન-મકાન	1,40,000	1,40,000
ફર્નિચર	30,000	45,000
કમ્પ્યુટર	—	24,000
સ્ટોક	36,000	21,000
રોકડસિલક	11,000	14,000
બેન્કસિલક	58,000	32,000
દેવાદારો	23,000	32,000
લેણદારો	24,000	21,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	4500	5400
અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો	2100	3000

વધારાની માહિતી :

તેઓએ ધંધામાંથી તા. 1-7-2015ના રોજ ₹ 6000 અને તા. 1-10-2015ના રોજ ₹ 4000નો રોકડ ઉપાડ કર્યો હતો. તા. 1-9-2015ના રોજ ₹ 15,000નું અંગત ફર્નિચર, ₹ 24,000નું અંગત કમ્પ્યુટર અને ₹ 21,000 રોકડા પેઢીમાં લાવ્યા હતાં.

જમીન-મકાન તથા ફર્નિચર પર વાર્ષિક 10 % લેખે ઘસારો ગણવાનો છે. જ્યારે કમ્પ્યુટર પર વાર્ષિક 20 % લેખે ઘસારો ગણવાનો છે. દેવાદારો પર 5 % લેખે ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો. મૂડી પર 10 % લેખે અને ઉપાડ પર 8 % લેખે વ્યાજ ગણવાનું છે.

ઉપરની વિગતો પરથી વિવેકના ચોપડામાં નફો-નુકસાન દર્શાવતું પત્રક તથા પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

